

WAAROM ER GEEN NATUURLIJKE RECHTEN ZIJN

Jaap Hage

1. DE TWEE ASPECTEN VAN RECHT

Het recht is er om menselijk gedrag te sturen. Dit wil niet zeggen dat elke individuele rechtsregel deze functie heeft, maar wel dat het recht als geheel deze functie heeft en dat de betekenis van individuele regels uiteindelijk op deze functie is gebaseerd. Gezien deze functie van het recht zal het antwoord op de vraag ‘Wat is rechtens?’ normaal gesproken implicaties voor ons gedrag hebben. Voor wie participeert in een rechtssysteem (in Hartiaanse terminologie: voor wie het interne perspectief ten opzichte van het recht inneemt) heeft het antwoord op een rechtsvraag praktische betekenis.

Dit verband kan in beide richtingen worden gevolgd. Men kan de vraag ‘Wat is rechtens?’ beantwoorden om te besluiten wat te doen. Men kan ook de bereidheid om iets al dan niet te doen (mede)bepalend laten zijn voor het antwoord op de vraag wat rechtens is. Als men, op goede gronden, niet bereid is iets te doen, is dit op zijn minst een reden om aan te nemen dat dit iets niet door het recht wordt voorgeschreven. Met Alexy zou men dit verband kunnen omschrijven door te zeggen dat het juridisch denken deel uitmaakt van de praktische rede in het algemeen.

Maar het recht heeft ook een ander aspect, namelijk dat het als sociaal verschijnsel werkelijk bestaat. Kelsen heeft dit tot uitdrukking gebracht door te stellen dat het recht een zekere mate van effectiviteit moet bezitten. Hart bracht hetzelfde tot uitdrukking door, in navolging van Bentham, te onderscheiden tussen wat het recht is en wat het zou moeten zijn.

Deze twee aspecten van het recht, dat het gedrag leidt en dat het feitelijk bestaat, staan op gespannen voet met elkaar, tenminste als men aanneemt dat pure feiten geen gedrag kunnen leiden. In het positiefrechtelijke juridische onderwijs wordt deze spanning vaak verwaarloosd. Recht is daar wat in de wet of in de jurisprudentie staat. Misschien wel de belangrijkste verdienste van het blok Metajuridica zoals dat onder invloed van Frank van Dun vorm heeft gekregen, is dat het de aandacht van de studenten, aankomende juristen, vraagt voor het normatieve aspect van het recht. Het is niet vanzelfsprekend dat de door een bepaalde organisatie gemaakte gedragsvoorschriften mensen binden. Als tegenwicht van wat in het positiefrechtelijke onderwijs niet eens wordt gesteld, maar gewoonweg wordt voorondersteld, is dit van cruciaal belang.

2. NATUURLIJKE RECHTEN

Naar mijn mening een minder sterk aspect van het blok Metajuridica in zijn huidige vorm is dat het zijn belangrijke boodschap verpakt in ondeugdelijk papier. Een centraal onderdeel van het blok is de claim dat mensen van nature bepaalde rechten hebben, in Locke’s bekende terminologie ‘Life, Liberty, and Estate’ en dat die rechten zonder instemming van die mensen niet door de overheid mogen worden aangetast. Dat er natuurlijke rechten zouden zijn, voorzichtig uitgedrukt, niet algemeen aanvaard. Bentham schreef in dit verband over ‘nonsense upon stilts’. En ik vrees dat de critici gelijk hebben. Maar alvorens argumenten voor dit standpunt te geven, zal ik eerst proberen het begrip ‘natuurlijk recht’ af te bakenen. Voordat je kunt verdedigen dat iets niet bestaat, moet wel duidelijk zijn wat datgene zou zijn geweest als het wel had bestaan.

2.1 Soorten rechten

Een natuurlijk recht is een recht en bovendien een recht dat er van nature is. Beide aspecten zijn van belang bij de vaststelling of er natuurlijke rechten zijn, of kunnen zijn. Het gaat, om te beginnen om een recht in de zin van een subjectief recht. Maar het begrip subjectief recht omvat nog verschillende varianten.

Zo is er bijvoorbeeld het recht om te stemmen, of het recht om zijn mening te uiten. Dergelijke 'politieke rechten' betreffen dingen die mensen mogen doen en die niet verboden of anderszins belemmerd mogen worden zonder goede gronden. Ik laat hierbij in het midden wat eventueel goede gronden zouden zijn.

Het is ook mogelijk om het recht te hebben iets te doen, waarbij dit niet veel meer wil zeggen dan dat men dit mag doen, hoewel het in zijn algemeenheid verboden is. Zo heeft de politie onder omstandigheden het recht om iemand aan te houden.

Een derde soort recht is het recht dat de tegenhanger is van een plicht. Als A aan B €10 moet betalen *op grond van een verbintenis*, heeft B jegens A recht op betaling van dit bedrag. Het betreft hier wat Hohfeld een 'claim' heeft genoemd.

Een vierde categorie recht wordt geïllustreerd door het eigendomsrecht. Het gaat om een bepaalde status die iemand heeft, meestal een unieke status, waarbij het positieve recht aan deze status bepaalde rechtsgevolgen verbindt. Bij het eigendomsrecht is één van deze rechtsgevolgen een verplichting voor alle niet-eigenaars om de eigendom niet te beschadigen of te vernielen.

De rechten die men volgens Locke van nature heeft zijn rechten van deze vierde categorie en de vraag die hier aan de orde is, is dus of dergelijke rechten van nature (kunnen) bestaan.

2.2 Natuur

Het antwoord op de vraag of iets, wat dan ook, van nature bestaat of kan bestaan, hangt er van af wat men onder natuur verstaat. Een antwoord dat meer voor de hand ligt dan velen zich realiseren is dat alles natuur is. De natuur is gewoon alles wat er is en alles wat er is, is zo van nature. Als er rechten zijn, zijn dit dan ook natuurlijke rechten. Als men dit standpunt huldigt, zijn er dus natuurlijke rechten, of in het geheel geen rechten.

Meestal bedoelt men met natuur iets dat beperkter is en de beperking vindt dan vaak plaats door natuur te stellen tegenover dat wat door mensen is bewerkstelligd, of - nog specifieker - tegenover cultuur. (De mens is blijkbaar boven de natuur verheven.) Een recht zou dan natuurlijk zijn als het niet door de mens is bewerkstelligd. Hierbij moeten weer twee varianten worden onderscheiden. Men kan een recht natuurlijk noemen als een mens niets hoeft te doen om het te verwerven. Men kan ook de strengere eis stellen dat er geen menselijke praktijk nodig is voor het bestaan van een natuurlijk recht.

De eerste variant van een natuurlijk recht komt evident voor. Zo kent het Nederlandse recht het recht op vrijheid toe aan ieder mens vanaf het moment dat hij wordt geboren. Maar dit recht is, zo valt tenminste te verdedigen, een recht dat bestaat dankzij een specifiek stelsel van door mensen gemaakte regels. Het is dan geen natuurlijk recht in de tweede zin. Als men met natuurlijke rechten bedoelt: rechten die worden verworven zonder dat daar een rechtshandeling voor nodig is, of die zijn verbonden aan een zogenaamd 'bloot' rechtsfeit, dan bestaan er natuurlijke rechten. Maar deze rechten zijn afhankelijk van de inhoud van een bepaald systeem van positief recht. Waarschijnlijk hebben degenen die stellen dat er natuurlijke rechten bestaan de tweede variant op het oog.

2.3 Rechten die niet door mensen zijn bewerkstelligd

Een subjectief recht van de vierde categorie is een status waaraan door het objectieve recht bepaalde rechtsgevolgen worden verbonden. Dat wil zeggen dat een dergelijk subjectief recht slechts kan bestaan als er objectief recht bestaat. Als het om een natuurlijk recht gaat, zou het

betreffende objectieve recht natuurrecht moeten zijn en wel natuurrecht in de zin van recht dat bestaat zonder dat dit door mensen is bewerkstelligd. Met andere woorden natuurlijke rechten veronderstellen natuurrecht en wel natuurrecht in dezelfde zin van 'natuur' als die waarin de betreffende rechten 'natuurlijk' zijn. Bestaat dergelijk natuurrecht?

Volgens mij niet en de reden waarom het niet bestaat is tamelijk eenvoudig. Recht heeft in essentie (als men een andere theorie over betekenis aanhangt dan de schrijver dezes, zou men zeggen: per definitie) een feitelijk aspect. Dat feitelijke aspect houdt onder meer in dat het door mensen wordt gebruikt om hun gedrag te reguleren. Er valt eindeloos te discussiëren over de precieze modaliteiten daarvan, maar mijns inziens valt het niet vol te houden dat regels die niet op een of andere manier in de menselijke praktijk een rol spelen, rechtsregels zouden zijn. Zelfs al zou er een door de rede kenbare objectieve moraal bestaan, dan nog zou dat geen natuurrecht, zijn, maar slechts natuurlijke moraal. Dankzij dit feitelijke aspect van het recht, wordt recht noodzakelijkerwijs (per definitie) door mensen bewerkstelligd. Er bestaat dan ook per definitie geen natuurrecht in de zin van niet door mensen bewerkstelligd recht. En daarom bestaan er ook geen natuurlijke rechten in de zin van subjectieve rechten van de vierde categorie.

2.4 Een kwestie van definitie

Zo'n beroep op de 'definitie' van een begrip of de essentie van een verschijnsel heeft schijnbaar iets zwaks. Wiens definitie geldt; wie bepaalt wat de essentie is? Is het mogelijk om principiële vragen over het bestaan van natuurlijke rechten te beantwoorden met een beroep op essenties of definities?

Ja, dat is mogelijk, tenminste als er een gevestigd spraakgebruik is. Gegeven de wijze waarop het woord 'koe' wordt gebruikt, hebben koeien in Nederland horens. Als iemand hiertegen bezwaar maakt door te stellen dat het woord 'koe' eigenlijk gebruikt moet worden voor boeken en dat koeien dus geen horens hebben, kan deze persoon niet claimen dat zijn taalgebruik net zo goed is als het gangbare. Hetzelfde geldt voor het woord 'recht'. Als (bijna) iedereen dit woord gebruikt voor een bepaald sociaal verschijnsel, dan heeft het weinig zin te claimen dat dit woord 'eigenlijk' staat voor iets anders. Daar doet niets aan af als het woord vroeger een andere betekenis zou hebben gehad, zelfs niet als deze vroegere betekenis is verwante woorden ('rechtvaardigheid'; 'right') nog doorklinkt. Recht is wezenlijk, per definitie, een sociaal verschijnsel en daarom bestaat er geen natuurrecht en bestaan er geen natuurlijke rechten.